

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

Cu titlu de manuscris
CZU 316.356.2+316.77 (569.4)(043.2)

OSTROBROD ALEXANDRU

**DIFICULTĂȚILE COMUNICĂRII ÎN FAMILIILE DIN
ZONELE SUPUSE TIMP ÎNDELUNGAT
ATACURILOR AERIENE ÎN ISRAEL**

511.03 – PSIHLOGIE SOCIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

CHIȘINĂU, 2016

**Teza este elaborată în cadrul sectorului *Asistența psihologică în educație*
al Institutului de Științe ale Educației**

Conducător științific:

Aglaida Bolboceanu, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător

Specialitatea: 511.03 – psihologie socială.

Referenții oficiali:

1. JELESCU Petru, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar
2. POTÂNG Angela, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Componența Consiliului Științific Specializat:

1. BUCUN Nicolae, președinte, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar
2. PALADI Oxana, secretar științific, doctor în psihologie, conferențiar universitar
3. RACU Jana, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar
4. CUZNEȚOV Larisa, doctor habilitat în pedagogie, profesor universitar
5. GONȚA Victoria, doctor în psihologie, conferențiar universitar
6. VASIAN Tatiana, doctor în psihologie

Susținerea va avea loc la 7 noiembrie 2016, ora 14.00 în ședința Consiliului Științific Specializat D 38 511.03-07 din cadrul Institutului de Științe ale Educației, pe adresa: or. Chișinău, str. Doina, 104, sala 212.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la biblioteca Institutului de Științe ale Educației din Chișinău și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.md)

Autoreferatul a fost expediat la 6 octombrie 2016

Secretarul Consiliului Științific Specializat:

Paladi Oxana, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Conducător științific:

Bolboceanu Aglaida, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător

Autor:

Ostrobrod Alexandru

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța problemei abordate. Cercetarea impactului situațiilor extremale, de stres asupra comunicării și relațiilor interpersonale a devenit deosebit de actuală în ultimul deceniu. Numărul zonelor de conflict de pe planeta Pământ, spre regret, nu se micșorează, ba din contra, devine tot mai mare; continuă să se producă și cataclisme naturale. Mass-media, specialiștii în politologie și jurnaliștii menționează creșterea numărului de conflicte armate, confruntări între grupurile etnice, acte de terorism, în diferite regiuni ale globului. În particular, atacurile cu rachete asupra obiectelor civile au devenit o nouă variantă a terorismului. Atacuri teroriste cu aplicarea rachetelor au fost și continuă în toată lumea: de la Ceylon și America de Sud până în Gruzia și Coreea de Sud. În Orientul Apropiat, la granițele Israelului, acest tip de terorism a devenit unul dintre cele mai răspândite. Începând cu anii '90 ai sec. XX numărul de rachete lansate din sectorul Gaza și Liban este în permanentă creștere [7]. consacrate problemelor de dereglare a comunicării ca consecință a impactului situațiilor

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare. Numărul impresionant al studiilor asupra evenimentelor potențial psihotraumatice demonstrează că acestea pot influența substanțial comunicarea, comportamentul și relațiile interpersonale în familie [13; 16; 17; 19 et al.]. Deși există – printre materialele actualmente accesibile – extraordinare lucrări de sinteză, ele nu acoperă subiectul în discuție. Cercetările elaborate în acest domeniu, puține la număr, se referă la studierea comportamentului familiei în momentul semnalelor de alarmă, care preîntâmpină populația despre căderea rachetelor sau în timpul aflării familiei în adăposturi [15], sau, în o altă cercetare, rezultatele tratează impactul stresului asupra adaptării familiilor libaneze, care locuiau pe teritoriile ocupate în perioada acțiunilor militare în cadrul războiului libanez [18]. Datele obținute de noi în procesul cercetării relevă că, la moment, nu există studii consacrate dificultăților de comunicare în familiile care locuiesc timp îndelungat în zonele atacate cu rachete.

Circumstanțele respective generează **problema cercetării**: pericolul pentru viața oamenilor, creat de atacurile aeriene, influențează negativ starea psihologică a populației, fapt ce complică activitatea normală a familiei, inclusiv prin condiționarea dificultăților în comunicare. Totodată se constată lipsa mijloacelor, în special psihologice, pentru conceptualizarea situației și acordarea ajutorului psihologic. Cercetarea detaliată a subiectului, determinarea particularităților dereglărilor comunicării în cazul dat și elaborarea metodelor eficiente de intervenție psihologică, care ar ajuta persoanelor să depășească complicațiile apărute – toate acestea conferă cercetării actualitate și semnificație științifică.

Scopul cercetării constă în determinarea particularităților dificultăților de comunicare în familiile din Israel, care locuiesc timp îndelungat în zonele supuse atacurilor de rachete, elaborarea unui training social-psihologic pentru corecția dereglărilor stabilite și verificarea eficacității lui.

Pentru atingerea scopului formulat au fost delimitate următoarele **obiective**:

1. Analiza bazelor teoretice, a modelelor și abordărilor metodologice, praxiologice a dificultăților comunicării în familie și a metodelor de corecție, reflectate în literatura științifică;

2. Elaborarea modelului dificultăților comunicării în familiile din Israel, care locuiesc timp îndelungat în zonele supuse atacurilor de rachete, determinarea particularităților lor și a factorilor ce le condiționează;

3. Constituirea, pe baza modelului elaborat, a unui training de scurtă durată pentru corecția dificultăților de comunicare constatate și promovarea lui cu familiile, suferinde din cauza atacurilor de rachete.

4. Analiza datelor obținute în după promovarea trainingului elaborat, evaluarea eficienței lui, elaborarea concluziilor generale, obținute în rezultatul cercetării și a recomandărilor referitor la aplicarea rezultatelor.

Metodologia cercetării a implicat următoarele metode teoretice: analiza și generalizarea datelor teoretice; **metode empirice:** observarea familiei în condiții de trai obișnuite, convorbiri cu membrii familiei, testarea, metoda interviului de tip focus grup; **metode statistice:** analiza cantitativă și calitativă a datelor; analiza statistică (t-criteriul Student pentru verificarea semnificației valorilor medii). **Fiabilitatea rezultatelor științifice** a fost asigurată prin volumul considerabil de literatură studiată la problema cercetării, eșantioane experimentale reprezentative și tipice, metode și tehnici adecvate de cercetare, logica etapelor cercetării, analiza și verificarea efectuată prin aplicarea statisticii matematice.

Baza experimentală a cercetării. Cercetările experimentale au fost promovate în organizația NATAL (Centru Israelian pentru ajutor psihologic victimelor conflictului arabo-israelian) în cadrul proiectului „Ajutor de urgență familiilor care au suferit din cauza atacurilor cu rachete” în perioada 2008-2012 cu 158 de familii, locuitori ai orașelor, orașelelor și comunelor Israelului, inclusiv comunități adiacente sectorului Gaza.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute rezidă în faptul că, pentru prima dată, în condiții reale de trai:

– au fost studiate caracteristicile și interacțiunea dintre membrii familiilor care locuiesc timp îndelungat (nu mai puțin de un an) în zonele Israelului supuse atacurilor de rachete;

–au fost obținute date experimentale, ce confirmă dereglarea mai intensă a comunicării în familiile din zonele atacate de rachete, decât în cele care nu sunt supuse la asemenea atacuri;

–au fost stabilite, caracterizate și prezentate dificultățile de comunicare de **lungă durată și cauzele** care le provoacă în familiile supuse atacurilor aeriene;

–a fost elaborat modelul trifactorial al dificultăților de comunicare – valoros instrument pentru analiza științifică și pentru proiectarea programelor de ajutor psihologic în cazurile dificultăților de comunicare, analogice celor descrise în cercetare;

–a fost elaborat trainingul social-psihologic, destinat îmbunătățirii comunicării în grupul de familii studiat și verificată eficiența lui;

–au fost obținute date noi, care confirmă și dezvoltă productivitatea abordării comunicative și comportamentale în psihologia comunicării.

Problema științifică importantă soluționată în domeniu constă în identificarea particularităților dificultăților activității comunicative în familiile supuse atacurilor aeriene, ceea ce a permis elaborarea unui training social-psihologic special, bazat pe modelul trifactorial al dificultăților de comunicare, aplicarea căruia a condus la îmbunătățirea comunicării în familiile din categoria studiată.

Semnificația teoretică a lucrării este argumentată de: dezvoltarea în continuare a reprezentărilor științifice despre dificultățile comunicării în familie; modelul trifactorial al dificultăților comunicării elaborat și procedeele de aplicare a acestuia pentru corecția psihologică a comunicării în familie stabilite. Concluziile și tezele principale ale disertației au importanță deosebită pentru dezvoltarea teoriei comunicării în familie și pentru înțelegerea în profunzime a dificultăților comunicării în familie. Rezultatele obținute în procesul cercetării pot fi valorificate ca premise teoretice pentru elaborarea mijloacelor de corecție psihologică de eficiență înaltă.

Valoarea aplicativă a cercetării promovate este asigurată de cauzele identificate și specificul stabilit al dificultăților de comunicare în familiile de pe teritoriile Israelului, supuse atacurilor de rachete de durată; de chestionarul bazat pe modelul trifactorial și trainingul social-psihologic, elaborate ca instrumente științifico-aplicative care permit practicienilor să acorde ajutor psihologic mai eficient familiilor suferinde din cauza unui asemenea tip de influențe adverse.

Tezele principale înaintate spre susținere:

1. Situația de stres de lungă durată, provocată de atacurile de rachete conduce spre înrăutățirea comunicării în familiile din zonele atacurilor sistematice în general și a fiecărui dintre factorii comunicării „Calitatea transmiterii și recepționării informației”, „Fundalul emoțional al comunicării”, „Caracterul constructiv al

comunicării” - în particular. Cel mai înalt nivel al dificultăților de comunicare a fost identificat referitor la caracterul constructiv al comunicării.

2. Dificultățile comunicării în familiile din categoria respectivă au la origine patru cauze principale: modificările nefavorabile ale stării emoționale a membrilor familiei; apariția dificultăților suplimentare, legate de necesitatea asigurării securității membrilor familiei; grad avansat de complicație a decurgerii conflictelor familiale obișnuite și a identificării soluțiilor; prezența în familie a copiilor sau persoanelor mature cu dereglări psihice, apărute locuind în zonele supuse atacurilor.

3. Interacțiunea factorilor nefavorabili, care conduc spre dereglarea comunicării în familiile ce locuiesc perioade îndelungate în zonele supuse atacurilor aeriene, are loc conform principiului „cerc închis” – unul din factori îl fortifică pe un al doilea, care, la rândul său, îl fortifică pe primul, și acționând pe cerc, conduce astfel spre agravarea tot mai profundă a situației în familiile cercetate.

4. În procesul cercetării a fost demonstrată validitatea trainingului social-psihologic de scurtă durată, creat pe baza modelului trifactorial al dereglării comunicării în familie. Instrumentul propus permite îmbunătățirea rapidă a comunicării în familiile supuse perioadelor îndelungate de atacuri aeriene, creează premise pentru dezvoltarea în continuare a deprinderilor de autoajutor și ajutor reciproc unul altuia, pentru a menține relații pozitive stabile în familie.

Implementarea rezultatelor științifice. Pe baza rezultatelor obținute și a tehnologiei elaborate în procesul cercetării s-au realizat – în organizația NATAL în cadrul proiectului „Ajutor de urgență familiilor victime a atacurilor de rachete” – activități de corecție a comunicării familiale.

Aprobarea rezultatelor științifice obținute în teză a avut loc pe parcursul a patru ani (2008-2012) în organizația NATAL (Centru Israelian pentru ajutor psihologic victimelor conflictului arabo-israelian) în cadrul proiectului „Ajutor de urgență familiilor care au suferit din cauza atacurilor cu rachete”, la ședințele secției „Asistența psihologică în educație” a Institutului de Științe ale Educației. Rezultatele cercetării au fost prezentate și la conferințe și seminare naționale și internaționale.

Publicații la tema de cercetare. Principale idei și rezultatele obținute în disertație sunt reflectate în 8 lucrări publicate în reviste științifice de specialitate și în materialele seminarelor și conferințelor naționale și internaționale.

Volumul și structura disertației. Teza se constituie din adnotări (în limba română, rusă și engleză), introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 232 de titluri, 13 anexe, 122 pagini text de bază, 15 figuri și 14 tabele.

Concepte-cheie: comunicare, dificultăți de comunicare, familie, situație de stres de lungă durată, conflict, situații extraordinare, stres posttraumatic, dereglarea comunicării, model trifactorial al dereglării comunicării, corecția dereglărilor de comunicare.

Conținutul tezei

În **Introducere** sunt argumentate actualitatea temei cercetării, este formulată problema cercetării, stabilite scopul și obiectivele, obiectul și subiectul cercetării, formulată ipoteza, descrisă nouitatea și originalitatea științifică, descrisă problema științifică importantă soluționată în lucrare. Tot în introducere sunt prezentate rezultatele principale înaintate spre susținere, semnificația teoretică, valoarea aplicativă, aprobarea rezultatelor, conținutul capitolelor tezei.

Capitolul I, Aspecte teoretice ale comunicării și dificultăților de comunicare ca factor de funcționare a familiei, conține 4 paragrafe, în care se examinează diversele aspecte ale problemei studiate. În paragraful 1.1. Tipurile de dereglări ale funcționării familiei sunt trecute în revistă abordările teoretice principale ale dificultăților comunicării familiale, descrise și analizate tipurile de dificultăți în relațiile familiale, dar și cele ale interacțiunii de rol, a sferei de trebuințe a familiei, funcției integrative, a reprezentărilor membrilor familiei despre ceilalți membri și despre familie integral. Este examinat rolul interacțiunii și influența factorilor externi și interni asupra dificultăților comunicării în familie. Paragraful 1.2 „Clasificarea și caracterizarea stresului familial” conține sinteza cercetărilor teoretice și empirice, care tratează această problemă. Sunt redată definiții, clasificări, abordări, care permit descrierea mecanismului pe care se bazează influența stresului asupra familiei; caracterizate și analizate principalele modele de diagnostică a relațiilor familiale; stabilite sursele și sferele legate de apariția stresului în familie. În paragraful 1.3 „Rezistența familiei la conflicte și situații de stres” se analizează definițiile termenului „rezistență”; esența cercetărilor teoretice la subiectul în cauză; se prezintă descrierea factorilor, care influențează asupra restabilirii și conservării stabilității în relațiile familiale. În acest paragraf sunt descrise mecanismele care pot ridica rezistența familiei la stres.

În paragraful 1.4 „Direcții în psihocorecție și metode de oferire a ajutorului familiei” se contabilizează metodele folosite pentru ameliorarea relațiilor familiale, elaborate în cadrul concepțiilor și teoriilor principale; se reliefează asemănările și diferențele dintre diverse abordări ale scopului, sarcinilor și metodelor de corecție a comunicării.

La finele **capitolului 1** sunt prezentate definiția, scopurile și diversele sfere de aplicare a trainingului social psihologic ca metodă de corecție a comunicării. Este analizată experiența de aplicare a trainingului social-psihologic pentru dezvoltarea deprinderilor de comunicare și ameliorare a interacțiunii familiale.

Astfel, **analiza datelor conținute în literatura științifică** demonstrează că activitatea vitală și relațiile interpersonale în familie pot fi caracterizate ca rezultat al interacțiunii dintre factorii interni și externi. Important de menționat – factorii nefavorabili externi se pot transforma – cu timpul – în factori interni.

În condițiile situației de stres de lungă durată deseori are loc înrăutățirea funcționării familiei. Familia ca integritate caută să reziste influențelor destructive prin propriul activism, flexibilitate, coeziune, autopercepție adecvată, mobilizarea resurselor proprii, deschiderea către ajutorul din socium. Dar în situația de stres de lungă durată se înregistrează apariția a diverse dificultăți în comunicare, iar membrii familiei nu totdeauna conștientizează propriile lor modalități comunicative neproductive. În aceste cazuri se impune un suport psihologic calificat, bazat pe cunoașterea situației și a tipului dificultăților. Analiza literaturii științifice permite să presupunem că trainingul social-psihologic, bazat pe analiza psihologică științifică a situației, poate fi o eficientă modalitate psihologică de corecție a comunicării în familiile, care se confruntă cu probleme și conflicte.

Generalizarea rezultatelor analizei științifice a literaturii demonstrează că, deși numărul de cercetări a problemei defecțiunilor comunicării în familie (ca rezultat al influenței factorilor de stres diferiți) devine tot mai impresionant, actualmente aceasta mai rămâne a fi insuficient studiată. În particular, nu sunt cercetate particularitățile comunicării în familiile care locuiesc timp îndelungat în raioanele atacurilor de rachete ale Israelului, deosebit de actuală în zilele noastre [8; 9; 10; 11]. Din această perspectivă, cercetarea noastră este orientată spre soluționarea unei probleme semnificative în domeniul științelor psihologice, importantă atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicativ – identificarea specificului defecțiunilor comunicative în familiile din categoria respectivă, determinarea cauzelor lor, precum și elaborarea, aplicarea și verificarea modalităților eficiente de diagnostic și corecție.

Capitolul II, „Cercetarea dificultăților comunicării în familiile timp îndelungat rezidente ale zonelor atacate de rachete din Israel”, este consacrat promovării și analizei rezultatelor experimentului constatativ. În acest capitol se descrie proiectul cercetării empirice, se prezintă caracterizarea generală a grupurilor experimentale, se expun metodele și tehnicile aplicate, se argumentează metodele de prelucrare statistică a datelor.

În paragraful 2.1 sunt detaliate etapele și metodele aplicate în cercetare, sunt stipulate scopurile cercetării la fiecare etapă.

Activitatea investigativă s-a desfășurat în trei etape în perioada 2008-2012.

Prima etapă s-a desfășurat începând cu noiembrie 2008 până în decembrie 2010. În cercetare au fost antrenate 38 de familii din orașele, orașelele și comunele din sudul Israelului, inclusiv comunități adiacente din sectorul Gaza. Scopul primei etape a fost identificarea modificărilor psihosociale, care se produc în familiile ce se află timp îndelungat în situație de stres provocată de atacurile cu rachete. Metodele aplicate au fost observarea și conversația. Au fost stabilite patru cauze principale ale dereglării comunicării – schimbările emoționale nefavorabile, care apar în familiile respective; existența unor dificultăți suplimentare, condiționate de nevoia asigurării

securității, inclusiv fizice, a membrilor familiei; complicații în procesele de desfășurare și soluționare a conflictelor familiale (dintre soți, copii – părinți, dintre persoane din diferite generații) din cauza spațiului de trai limitat; prezența unei persoane (copil sau adult) cu dereglări psihice, provocate de aflarea timp îndelungat în zonele atacurilor de rachete [14; 27].

Etapa a doua a fost realizată din luna ianuarie 2011 până în aprilie 2012. În cadrul ei a fost elaborat modelul trifactorial al dereglării comunicării. Analizând procesul comunicării în familiile participante la cercetare, am relevat trei factori generali, caracteristici procesului de comunicare:

1. Calitatea transmiterii și recepționării informației. Factorul dat se referă la calitatea ascultării partenerului și formulării mesajului, exprimării gândurilor.
2. Climatul emoțional al comunicării – cât de deschis partenerii își exprimă emoțiile, câtă răbdare, susținere și înțelegere manifestă.
3. Comunicarea constructivă - caracterizează capacitatea partenerilor să ajungă la o soluție, la un acord.

În baza modelului trifactorial al comunicării am elaborat un chestionar, pentru determinarea parametrilor cantitativi ai dificultăților de comunicare. Chestionatul include 34 de afirmații, fiecare din ele adresându-se unui dintre cei 3 factori ai comunicării. Pentru verificarea validității chestionarului au fost studiate suplimentar 34 de familii, care nu locuiau în zonele atacurilor de rachete. Jumătate dintre ei s-au adresat anterior la consilierul de familie cu probleme de comunicare. Datele obținute în procesul validării reflectă validitatea suficient de înaltă a chestionarului.

Famiiliile care au constituit obiectul principal al cercetării noastre la această etapă trăiau în orașele și localitățile adiacente din raioanele centrale și de sud ale Israelului. Chestionarul elaborat a fost aplicat membrilor a 120 de familii, dintre care 60 se găseau în zonele atacate de rachete (sudul Israelului), iar alte 60 locuiau în raioanele centrale ale Israelului, care în perioada respectivă nu erau supuse atacurilor aeriene. Toate aceste circumstanțe ne-au permis să soluționăm trei probleme:

1. Am obținut un instrument pentru cercetarea aspectului cantitativ al dificultăților comunicării în familie;
2. A fost confirmată ipoteza precum că în familiile supuse timp îndelungat atacurilor aeriene, comunicarea este dereglată într-o măsură mai mare, decât în familiile care nu sunt supuse atacurilor cu rachete;
3. Au fost evidențiate structura și specificul dereglărilor comunicării în aceste familii.

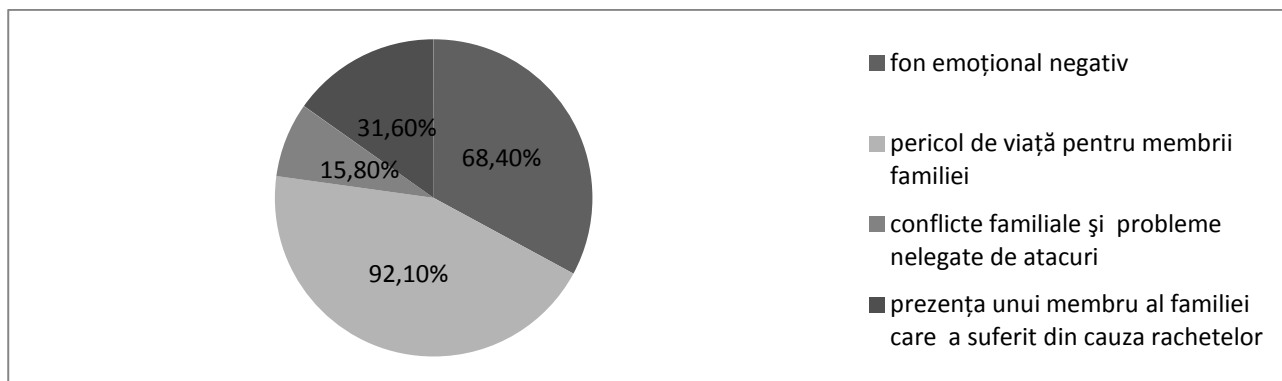
La etapa a treia, care a durat din mai până în decembrie 2012, a fost aplicată metoda interviului familial cu elemente de focus-grup, orientat spre studierea în profunzime a motivelor și comportamentului respondenților [1; 2; 6]. Treizeci de

familiei, obiectul cercetării noastre la acest moment, locuiau în raioanele de sud ale Israelului și de asemenea erau supuse atacurilor periodice cu rachetele. Aplicarea interviului cu elemente de focus-grup ne-a permis să obținem date suplimentare despre influența stresului de lungă durată asupra stării emoționale a respondenților, asupra relațiilor interpersonale și a comunicării dintre membrii familiei.

În paragraful 2.2 „Rezultatele cercetării experimentale” sunt expuse rezultatele evaluării cantitative a cauzelor dificultăților de comunicare în familiile care se află timp îndelungat în zonele supuse atacurilor aeriene; sunt prezentate rezultatele obținute prin aplicarea chestionarului trifactorial de cercetare a dificultăților comunicării în grupul experimental și cel de control, precum și rezultatele evaluării statistice a datelor. Tot în acest paragraf se conțin și datele colectate prin metoda interviului cu elemente de focus-grup.

Observările au indicat că în fiecare dintre cele 38 de familii studiate existau câteva cauze ale dificultăților de comunicare; distribuția lor fiind prezentată în figura 1.

Rezultatele obținute prin aplicarea chestionarului trifactorial sunt prezentate în tabelul 1. Unitatea convențională pentru măsurarea dificultăților comunicării corespunde mediei de puncte la o întrebare, la un factor, la un membru al familiei. Prelucrarea datelor experimentale cantitative a fost efectuată în programul Excel.

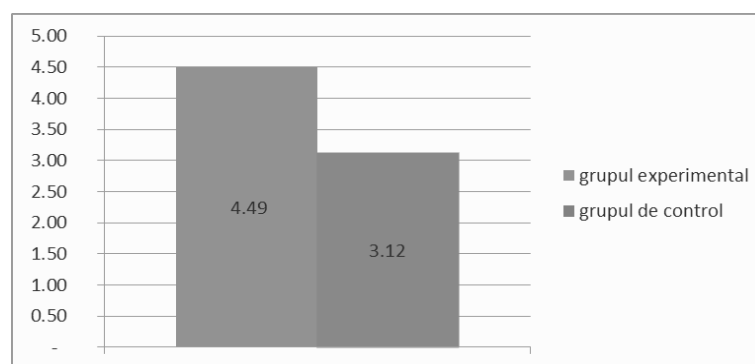
Fig. 1. Distribuția cauzelor dificultăților de comunicare în familiile din grupul experimental

Indicele general al dificultăților comunicării prezintă valori mai mari în grupul experimental decât în grupul de control (veridicitatea diferențelor fiind la nivelul de 1%, $p < 0,01$), demonstrând un grad mai înalt de dificultate în grupul experimental față de cel de control (a se vedea tabelul 1).

Tabelul 1. Rezultatele aplicării chestionarului în grupurile de respondenți

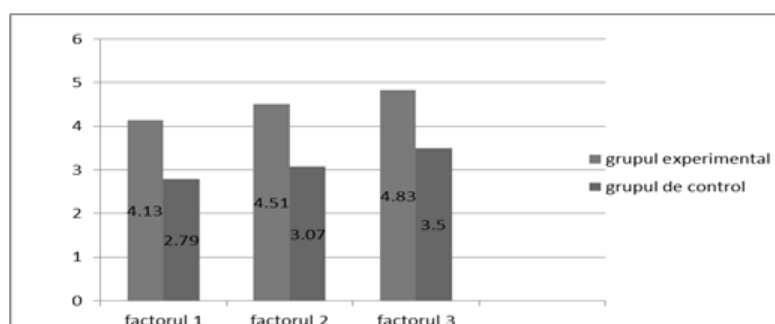
	Factorii dereglării comunicării	Grupul experimental	Grupul de control
1	Calitatea transmiterii și recepționării informației	4.13	2.79
2	Climatul emoțional	4.51	3.07
3	Caracterul constructiv al comunicării	4.83	3.05
4	Indicele general	4.49	3.12

Analogic, valorile medii, ca indici ai dificultăților comunicării la fiecare factor în parte, sunt mai mari decât în grupul de control. Compararea rezultatelor la fiecare factor între grupul experimental și cel de control a relevat diferențe esențiale la nivelul de 0,01%.

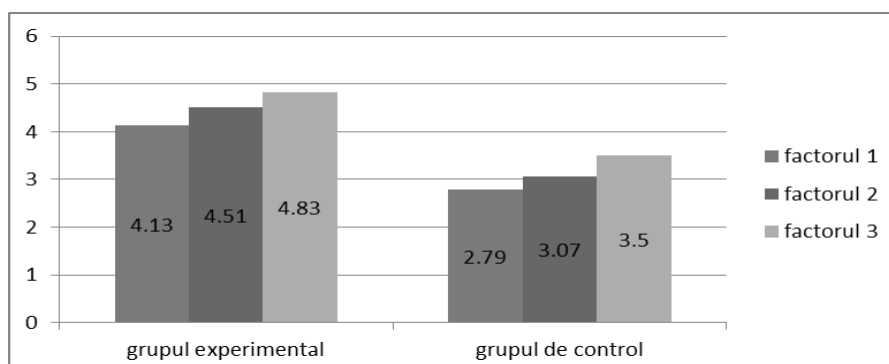
Fig. 2. Dificultățile comunicării în grupul experimental și cel de control

În ambele grupuri menționăm valorile mai mari ale dificultăților de comunicare la factorul „Comunicare constructivă”, iar cele mai mici – la factorul „Calitatea transmiterii și recepționării informației”. Datele sunt prezentate în figura 4.

Fig. 3. Diferențele dintre dificultățile comunicării în grupurile experimentale

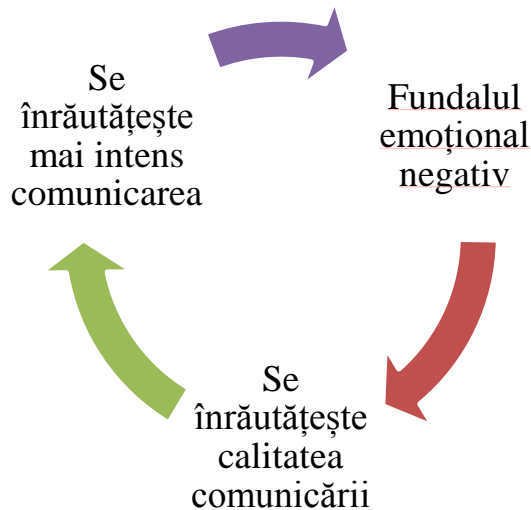
Datele demonstrează că comunicarea în familiile care locuiesc timp îndelungat în zonele atacurilor cu rachete din Israel este dereglată într-o măsură mai mare, decât în cele ce locuiesc în afara zonelor accesibile atacurilor aeriene.

Fig. 4. Valorile dificultăților comunicării pentru fiecare factor separat în grupurile experimentale

Interviul cu elemente de focus-grup. Membrii familiilor care au participat la această probă au indicat la cauze ale dificultăților de comunicare în familie, asociate cu aflarea lor îndelungată în zonele supuse atacurilor aeriene. Analiza datelor colectate la această etapă a confirmat rezultatele obținute prin metoda observării și cea a convorbirii referitor la prezența cauzelor specifice ale dificultăților de comunicare în familiile rezidente în zonele atacurilor cu rachetele. În procesul discuțiilor în grupuri, respondenții menționau, descriau cauze ale dificultăților, care se încadrau în aceleași patru grupuri de cauze, evidențiate de respondenți în procesul observării și convorbirii. Au fost confirmate și datele obținute prin aplicarea în cercetarea experimentală a „Chestionarului trifactorial al dificultăților comunicării în familie” referitor la înrăutățirea comunicării în familiile locuitoare ale zonelor atacate de rachete.

O altă concluzie dedusă în baza datelor obținute prin experimentul constatativ vizează principiul cercurilor închise. Am constatat că unul din trei factor, fiind nefavorabil, amplifică efectul negativ al altuia, care, la rândul său, amplifică efectul primului. Spre exemplu, controversele suplimentare în familie, condiționate de traiul în zonele atacate de rachete întăresc fundalul emoțional nefavorabil, care, la rândul său, complică soluționarea controverselor și provoacă apariția noilor controverse (figura 5). Același lucru se întâmplă și cu alți factori, cauză a dificultăților în comunicare. Atunci când crește neconcordanța între nivelurile inițiale și cele specificate, ca în cazul dat, avem de a face cu un sistem cu feed-back pozitiv.

Fig. 5. Schema dereglării comunicării în familiile din grupul experimental: principiul cercului închis

Rezultatele obținute în experimentul de constatare au confirmat ipoteza formulată, demonstrând că dacă familia se află o perioadă de lungă durată (nu mai mult de un an) în situație de stres provocată de atacurile cu rachete, atunci gradul dificultăților comunicării în această familie este mai mare, decât în familiile care nu locuiesc în asemenea zone.

Important de menționat e că dificultățile de comunicare depistate de noi în familiile cercetate au particularități și cauze specifice condiționate de perioada îndelungată de trai a familiei în zona atacată de rachete. Dar, după cum au relevat metodele observării, convorbirii și a interviului cu elemente de focus-grup, membrii familiei nu conștientizează suficient propriile modalități neproductive de comunicare și nu posedă deprinderi de comunicare eficientă.

Având în vedere aceste constatări, noi am propus programul experimentului formativ care include conștientizarea de către membrii familiei a propriilor modalități neproductive de comunicare; antrenarea membrilor familiei în vederea formării deprinderilor de comunicare eficientă; consolidarea deprinderilor de comunicare reușită formate, verificarea eficienței trainingului promovat.

Capitolul al treilea, „Corecția psihologică a dificultăților de comunicare în familiile supuse timp îndelungat atacurilor cu rachete”, este consacrat promovării experimentului formativ și analizei rezultatelor obținute. În paragraful 3.1 „Organizarea și metodologia promovării trainingului social-psihologic pentru familiile cu dificultăți de comunicare” este descrisă metodologia promovării experimentului formativ, stabilite scopul, sarcinile procedura pregătirii și promovării trainingului social-psihologic. Sunt prezentate în detalii etapele formării modalităților productive de comunicare membrilor familiei [12].

Scopul acestei etape a cercetării a fost verificarea ipotezei conform căreia „participarea membrilor familiilor, care locuiesc în zonele atacurilor îndelungate cu

rachetele într-un training de scurtă durată pentru dezvoltarea comunicării, elaborat pe baza abordărilor cognitiv-comportamentală și comunicativă, dar și pe baza modelului trifactorial al dificultăților de comunicare va conduce spre îmbunătățirea comunicării în familie la factorii „calitatea transmiterii și recepționării informației”, „climatul emoțional” și „comunicare constructivă”. Au fost formulate următoarele obiective:

1. Elaborarea unui training pe termen scurt (8 ședințe) pentru corecția comunicării, bazat pe terapia cognitiv-comportamentală și comunicativă, cu valorificarea modelului trifactorial al dificultăților comunicative ca bază structural-conținutală pentru experimentul formativ;

2. Selectarea grupului de familii, care timp îndelungat se află în zonele atacate de rachete și formarea unor priceperi și deprinderi de comunicare membrilor lor, aplicând modelul trifactorial al dificultăților de comunicare.

3. Determinarea eficacității trainingului promovat prin aplicarea chestionarului trifactorial membrilor grupului experimental până și după experimentul formativ; compararea rezultatelor obținute în grupul experimental cu cele ale grupului de control, care nu a participat la training; analiza opiniei subiectivă a participanților la training.

Grupul experimental a inclus 30 familii care au participat la interviul cu elemente de focus-grup. Psihologul s-a întâlnit cu 24 de familii din acest grup (6 familii, din motive diferite nu au putut participa la toate ședințele de training) o dată pe săptămână, la locul lor de trai. Cu fiecare familie au fost promovate 8 ședințe, durata fiecăreia de 90 de minute. Înainte și după training toți membrii grupului au completat chestionarul trifactorial al dificultăților de comunicare familială [3; 4]. Aceiași procedură au urmat și membrii grupului de control, din care au făcut parte alte 30 de familii dintre cele 60, selectate de noi la prima etapă a cercetării, rezidente în zone de sud ale Israelului, bombardate de rachete. Spre deosebire de grupul experimental, cu familii din acest grup a fost promovat un seminar (6 activități) la tema „Cum să ne isprăvim cu consecințele stresului traumatic, provocat de atacurile cu rachete”

Formarea modalităților productive de comunicare s-a realizat în **5 etape**. **La prima etapă** (cu durata de o ședință) a fost stabilit contactul cu familia, a fost creată o atmosferă emoțională pozitivă și motivantă pentru lucru cu succes în grup. **La etapa a doua**, care tot a durat o ședință, trainerul a explicat membrilor familiilor esența modelului trifactorial al comunicării eficiente în familie și dificultățile caracteristice fiecărui factor. Pentru ilustrativitate, antrenorul a folosit acele modalități de comunicare neadecvate, pe care le aplicau familiile în procesul experimentului de constatare.

Scopul etapei a treia (cu durata de două ședințe) consta în crearea condițiilor pentru conștientizarea modalităților greșite de comunicare la fiecare dintre cei trei

factori. **Pe parcursul etapei a patra** (două activități) membrii familiei erau antrenați să comunice eficient la fiecare factor din cei trei. **La cea de a cincea etapa** (2 ședințe) grupul trebuia să soluționeze două sarcini: Prima consta în crearea condițiilor pentru participanți ca să poată aplica unele dintre priceperile și deprinderile formate la activitățile anterioare. Sarcina a doua consta în crearea condițiilor în care participanții ar fi putut, în procesul soluționării în comun a problemelor familiale, să manifeste intenții de ajutor reciproc, încredere, solidaritate.

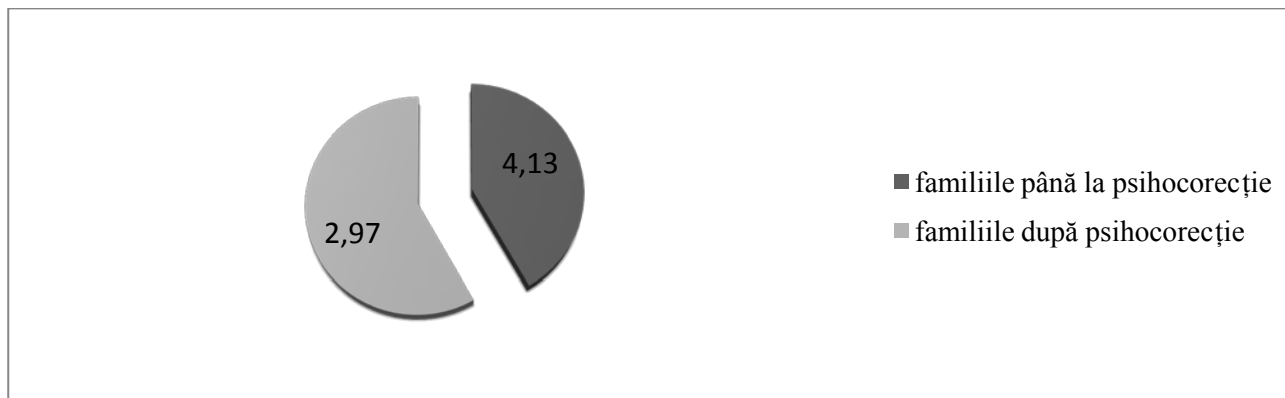
În paragraful 3.2 „Evaluarea eficienței trainingului social-psihologic promovat” sunt prezentate criteriile și rezultatele evaluării eficienței trainingului social-psihologic. Sunt expuse rezultatele cantitative ale etapei respective a cercetării, sunt analizate datele grupului experimental și cel de control, inclusiv rezultatele prelucrării statistice ale datelor obținute.

Evaluarea eficacității trainingului promovat s-a realizat după patru criterii. În primul rând a fost raportul fiecărui participant efectuat la ultima ședință, care conținea aprecierile lui. Aceste aprecieri ale utilității ședințelor au fost pozitive. În continuare aprecierea trainingului familial s-a bazat pe totalurile observării. Compararea nivelului comunicării la prima activitate cu cel de la ultimele două activități a permis să constatăm modificări pozitive la fiecare factor. Referitor la primul factor, calitatea transmiterii și recepționării informației, s-a constatat că participanții întrerup unii pe alții mai rar, au început să pună întrebări pentru precizare și să-și exprime gândurile mai liber și cu mai multă încredere. Referitor la climatul emoțional în familie: membrii familiilor au învățat să încurajeze exprimarea celuilalt, mai rar manifestau reacții agresive și supărate, uneori exprimau verbal propriile emoții. Comunicarea s-a modificat și la factorul comunicare constructivă– în cazul pozițiilor diferite participanții au încetat să se învinuiască unii pe alții, mai frecvent ajungeau la o înțelegere.

Esențial este că aceste modificări pozitive în totalitatea lor se percepeau ca manifestări ale unui nivel nou, mai înalt, al comunicării în familie – semne de înțelegere reciprocă, încredere, coeziune, responsabilitate pentru familie etc. [5].

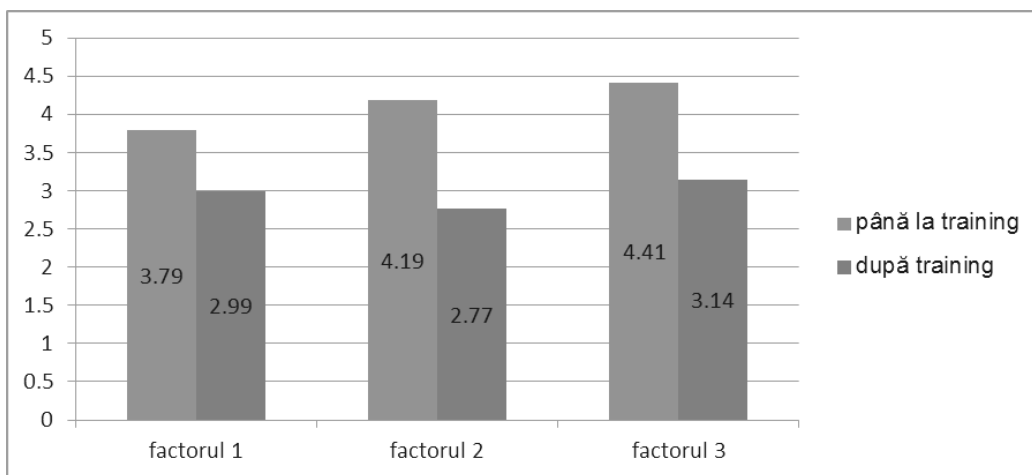
Pentru evaluarea cantitativă a eficienței trainingului promovat a fost utilizat chestionarul trifactorial pentru studierea dificultăților de comunicare. În partea de control a experimentului formativ fiecărui membru al familiei i s-a propus să aprecieze calitatea comunicării cu ajutorul unei scale de 10 puncte. Numărul de puncte mai mare denotă gradul mai mare de dereglare a factorului comunicării, la care se referea itemul. Analiza rezultatelor respondenților arată că indicele general al dificultăților comunicării în grupul experimental s-a redus considerabil după promovarea trainingului orientat spre dezvoltarea priceperilor și deprinderilor comunicative. Analiza comparativă a indicatorilor dificultăților de comunicare în

familii, obținuți până și după activitățile de formare a scos în evidență diferențe statistice importante, la nivel de 1% ($t=3.515$ la $p=0.01$).

Fig. 6. Indicele general al dificultăților de comunicare până și după promovarea trainingului

Rezultatele sunt prezentate în figura 6. Pe lângă aceasta, conform datelor reflectate în figura 7, indicii dereglărilor comunicării s-au micșorat și la fiecare factor în parte. Tot din relațiile dintre datele din figura 7 urmează, că comunicarea s-a îmbunătățit cel mai mult la factorul al doilea – „climatul emoțional” și cel mai puțin la primul factor - „calitatea transmiterii și recepționării informației”.

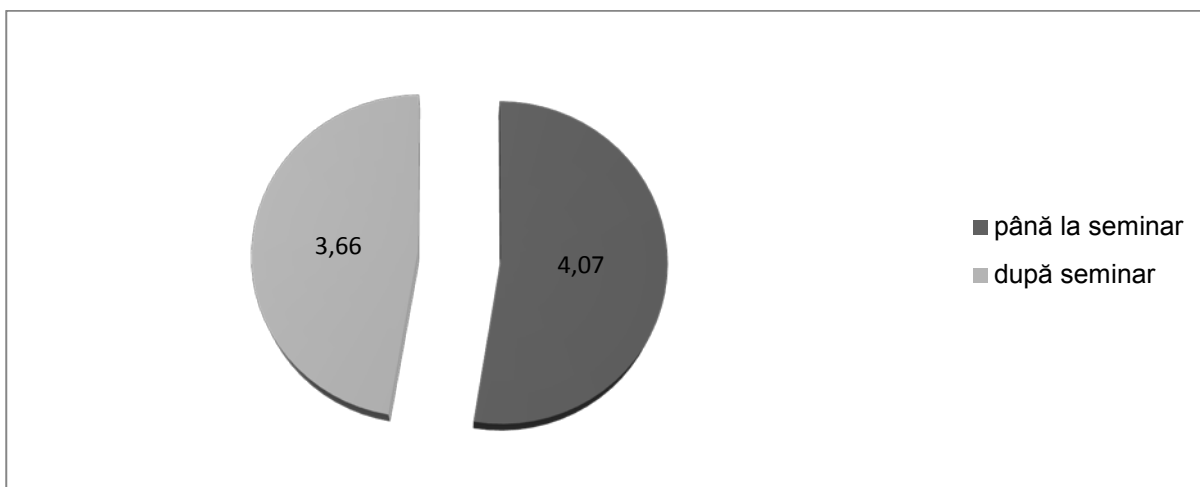
Fig. 7. Dificultăți de comunicare (la fiecare factor) în grupul experimental până și după promovarea trainingului social-psihologic

Analiza statistică a datelor studiului a confirmat stabilitatea înaltă a valorilor semnelui și a scos în evidență diferențe statistice semnificative ($p=0,01-0,05$) referitor la dificultățile de comunicare până și după training.

Rezultatele grupului de control. Examinarea datelor grupului de control permite a constata tendința de reducere a indicelui general al dificultăților după promovarea seminarului la tema comunicării familiale în comparație cu valorile lui

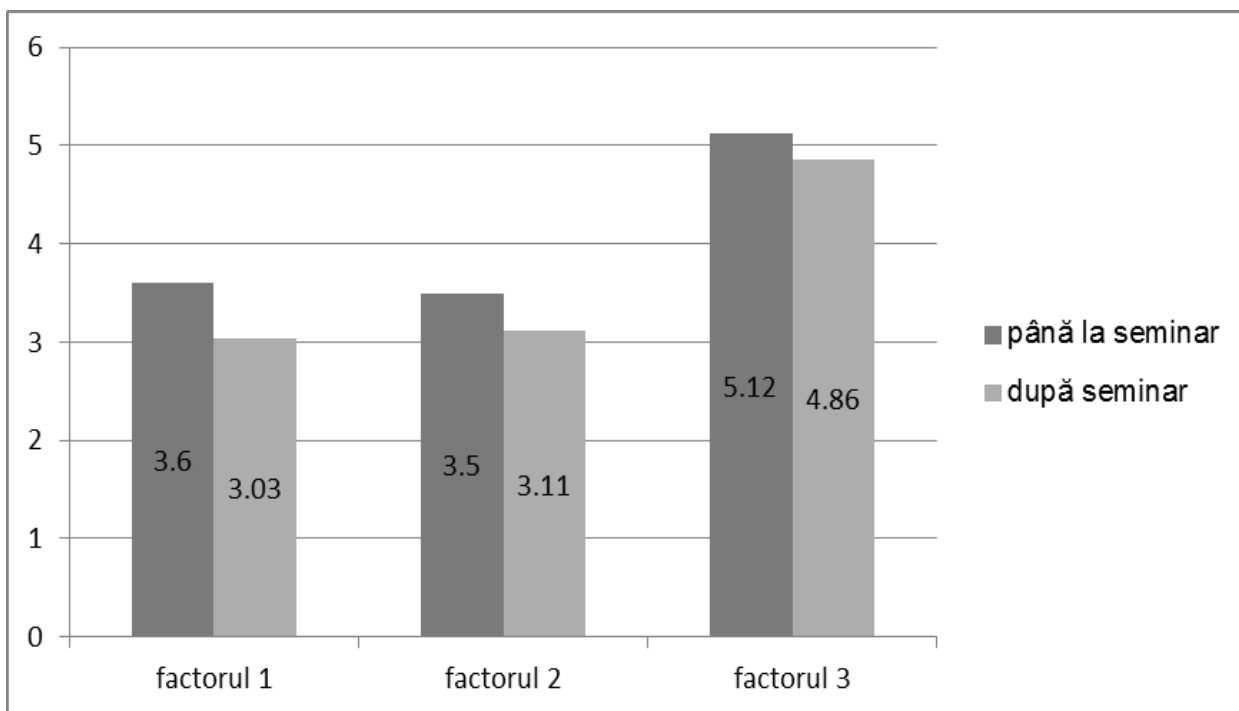

inițiale, la fel ca și în grupul experimental. Dar valoarea reducerii este considerabil mai mică, decât în grupul experimental după promovarea trainingului pentru optimizarea comunicării.

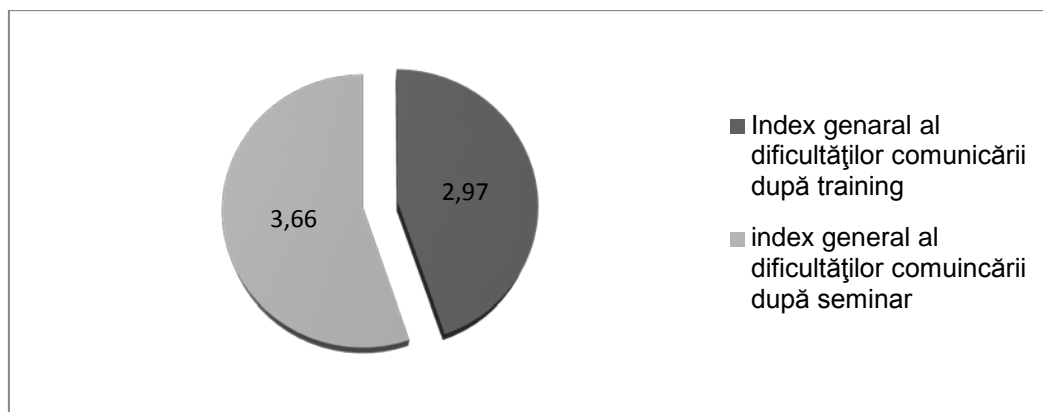
Fig. 8. Rezultatele grupului de control până și după promovarea seminarului

Analiza comparativă a indicilor generali ai dificultăților comunicării în familiile din grupul de control, de până și după seminarul nu a evidențiat diferențe semnificative ($t_{exp1.222} < t_{crit}$). Rezultatele sunt prezentate grafic în figura 8.

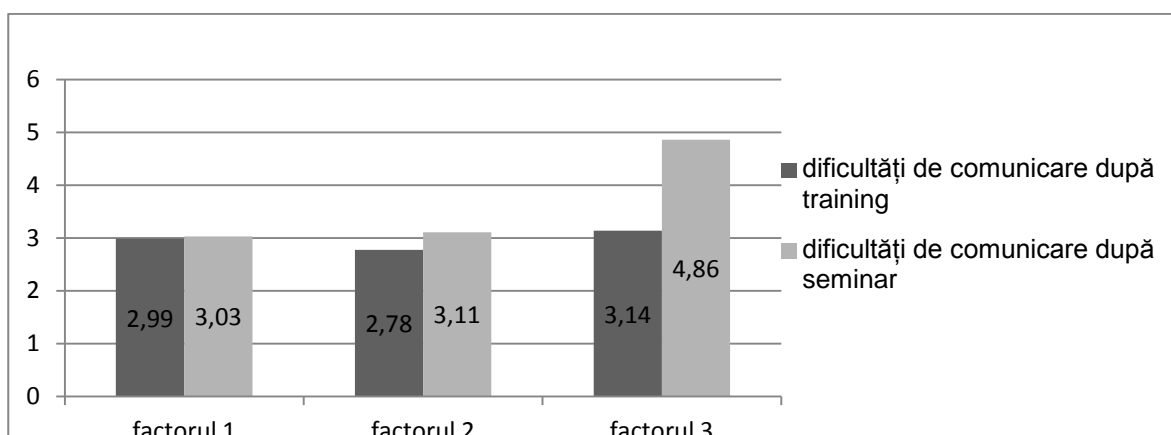
Fig. 9. Modificarea indicilor dificultăților de comunicare la fiecare factori până și după promovarea seminarului (grupul de control)

Analiza statistică a rezultatelor până și după seminar pe fiecare factor separat (figura 9), în familiile care au format grupul de control, a demonstrat existența doar a modificărilor ne semnificative pentru toți trei factori: la primul factor ($t_{\text{exp}} 1.657 < t_{\text{crit}}$); al doilea factor ($t_{\text{exp}} 1.708 < t_{\text{crit}}$); și la cel de-al treilea ($t_{\text{exp}} 0.919 < t_{\text{crit}}$).

Fig. 10. Indicii generali ai dificultăților de comunicare în grupul experimental după training, în cel de control – după seminar

Evaluarea eficienței activităților cu caracter formativ (trainingul și seminarul) a fost efectuată comparând indicii dificultăților de comunicare în familiile din grupul experimental după participarea la training, iar în familiile din grupul de control – după seminar. Rezultatele pot fi vizualizate în figurile 10 și 11. Rezultatele comparațiilor au demonstrat că indicele general al dificultăților comunicării după participarea familiilor la trainingul social-psihologic este cu mult mai mic decât același indice în grupul de control, membrii cărora au participat la seminar. Evaluările statistice a rezultatelor obținute în ambele grupuri au scos în evidență diferențe esențiale la nivel de 1% ($t=2.848$, $p=0.01$).

Fig. 11. Dificultățile comunicării în familii după participarea la trainingul de formare și la seminar pe fiecare factor separat

Compararea rezultatelor între grupurile participante pe factori a relevat următoarele: la primul factor nu s-au înregistrat diferențe semnificative ($t=1.718$ la $p=0.1$), la al doilea factor - diferențe semnificative la nivel de 0,5%, $t=2.240$ la $p=0.05$) și la al treilea factor - diferențe semnificative la nivel de 0,1% la $t=5.516$ (a se vedea figura 11).

În ansamblu, rezultatele obținute ne permit să conchidem că trainingul de optimizare a comunicării (elaborat în cadrul cercetării) și-a demonstrat eficacitatea sa ca instrument de îmbunătățire a comunicării în familiile rezidente de timp îndelungat în zonele atacurilor de rachete.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În procesul cercetării noastre a fost soluționată una dintre problemele științifice, actuală și importantă: a fost demonstrat pe cale experimentală că în familiile care se află timp îndelungat în situația de stres, provocată de atacurile cu rachete, comunicarea se înrăutățește mai mult, decât în familiile care nu locuiesc în respectivele zone.

O altă problemă soluționată în cercetare este elaborarea unei tehnologii psihosociale speciale în formă de training de scurtă durată, orientată spre îmbunătățirea comunicării în familiile supuse consecințelor atacurilor armate. Trainingul elaborat, bazat pe modelul trifactorial al dificultăților de comunicare, a fost implementat cu succes, atestată fiind eficacitatea lui.

Valorile cele mai importante ale cercetării sunt reflectate următoarele concluzii **generale și recomandări cu caracter praxeologic:**

1. Situația de stres de lungă durată, provocată de atacurile cu rachete, are drept consecință înrăutățirea comunicării familiale, fapt confirmat de gradul mai înalt de înrăutățire a comunicării în familiile rezidente în zonele bombardate de rachete, decât în cele care locuiesc în afara acestor zone.

2. Nivelul mai înalt al dificultăților de comunicare în familiile cercetate s-a constatat atât la indicele general al comunicării, precum și la fiecare dintre factorii stabiliți de noi ca bază pentru analiza dificultăților de comunicare: „Calitatea transmiterii și recepționării informației”; „Climatul emoțional al comunicării”; „Comunicare constructivă”.

3. În rezultatul analizei dificultăților de comunicare în familiile care locuiesc timp îndelungat (nu mai puțin de un an) în zonele atacate de rachete, au fost depistate patru cauze principale ale apariției lor:

- modificări nefavorabile ale stării emoționale a membrilor familiilor:

- apariția complicațiilor suplimentare în viața familiei, provocate de necesitatea asigurării securității pentru viața membrilor ei;
- în condițiile de trai în zonele supuse bombardamentelor au devenit mai complicate decurgerea și soluționarea conflictelor care se întâmplă în mod obișnuit în familii (soț-soție, copii-părinți);
- prezența în familie a unui copil sau matur, la care, în rezultatul aflării de lungă durată în zonele bombardate cu rachete, au apărut dereglări psihice.

4. A fost constatat principiul de interacțiune al factorilor nefavorabili, care conduc spre apariția dificultăților de comunicare în familiile locuitoare în zonele atacate periodic de rachete – interacțiune de tipul "cerc închis": creșterea valorilor unui dintre factori devine cauza amplificării efectului altui factor, iar acesta, la rândul său amplifică efectul primului, astfel provocând agravarea conflictului.

4. Examinarea datelor referitor la subiectul cercetării, prezentate în literatura științifică, experiența profesională și observările sistematice realizate în cadrul cercetării noastre ne-au permis crearea unui instrument psihosocial pentru analiza dificultăților de comunicare în familie - modelul trifactorial al dificultăților de comunicare, structurat pe calitatea transmiterii și recepționării informației, climatului emoțional al comunicării și caracterului constructiv al comunicării.

5. În baza modelului trifactorial a fost elaborat "Chestionarul trifactorial pentru cercetarea dificultăților de comunicare în familie" și a fost demonstrată validitatea lui în calitatea de metodă de studiere a dificultăților de comunicare în familie. Modelul trifactorial al dificultăților de comunicare a fost și baza metodologică pentru elaborarea trainingului destinat îmbunătățirii comunicării în familiile rezidente în zonele supuse bombardamentelor.

6. Compararea datelor experimentale obținute până și după promovarea trainingului cu familiile țintă, a pus în evidență un grup de fapte, care demonstrează eficacitatea instrumentului - indiciul mediu sumar al dificultăților de comunicare s-a micșorat esențial în comparație cu valoarea incipientă; indiciul general al dificultăților de comunicare după training a devenit cu mult mai mic decât analogul lui din grupul de control după participarea la seminar în grupul experimental s-au redus indiciile medii a dificultăților de comunicare la fiecare factor luat separat. Am obținut astfel un training social-psihologic, aplicarea căruia permite, într-un termen scurt, a contribui la îmbunătățirea comunicării în familiile expuse timp îndelungat atacurilor de rachete și pe această cale, a crea premise pentru autoajutor și ajutor reciproc, acordat membrilor familiei la restabilirea relațiilor pozitive stabile între ei.

7. Având în vedere că la primul factor – „calitatea transmiterii și recepționării informației” – s-au constatat modificări neesențiale după promovarea trainingului social-psihologic, în procesul elaborării și promovării trainingului se va atrage atenție mai multă lucrului cu acest factor.

Recomandări de implementare a rezultatelor obținute. Specificul și cauzele dificultăților de comunicare în familiile expuse bombardamentelor cu rachete sunt importante pentru psihologia practică. Cunoașterea acestor relații psihologice va permite psihologilor practicieni să obțină rezultate mai bune într-un timp mai scurt, lucrând cu persoane aparte, cu familii sau cu grupuri.

Modelul trifactorial al dificultăților de comunicare în familiile rezidente timp îndelungat în zonele bombardamentelor are valoare teoretică și poate fi folosit pentru descrierea dificultăților de comunicare, provocate de alte cauze.

Chestionarul trifactorial al dificultăților de comunicare în familie poate completa setul de instrumente pentru diagnostica psihologică, care pot fi aplicate pentru evaluarea cantitativă și structurală dificultățile de comunicare în familie.

Trainingul elaborat pe baza modelului trifactorial al dificultăților de comunicare în familie are valoare practică din perspectiva corecției comunicării în familiile expuse pe durate lungi bombardamentelor cu rachete.

Se poate presupune, că rezultatele acestei cercetări vor fi utile în pentru studierea dificultăților de comunicare a persoanelor expuse altor tipuri de influențe critice – cutremur, război, catastrofe tehnogene ș.a. În particular, ele pot fi aplicate în raioanele conflictelor etnice, teritoriale sau de altă natură, de tipul celor existente în Moldova și Ucraina.

Propuneri de cercetare în perspectivă. Cercetarea realizată, rezultatele ei, deschid noi posibilități pentru promovarea cercetărilor, orientate spre cunoașterea impactului situațiilor extraordinare asupra relațiilor familiale. Considerăm că este posibil și necesar cercetarea impactului situațiilor extraordinare a supra comunicării în familie din perspectiva diferitor factori sociali (componentă, statutul social, condițiile materiale), a stresului de intensitate și durată diferită și durată diferită, de distanța dintre locul de trai și localizarea pericolului, intensitatea și durata stresului, prezența în familie a membrilor cu sindromul posttraumatic. Cercetările de acest tip ar permite înțelegerea profundă a dificultăților de comunicare, depistarea principiilor psihologice generale de corecție, vor putea fi aplicate ca bază științifico-psihologică pentru realizarea abordării individualizate în momentul programării și acordării ajutorului.

BIBLIOGRAFIE

1. Белановский С.А. Методика и техника фокусированного интервью: учебно-методическое пособие. Москва: Наука, 1993. 352 с.
2. Белановский С.А. Метод фокус-групп. Москва: Магистр, 1996. 272 с.
3. Болбочану А., Остроброд А. Нарушения коммуникации в семьях, вызванные длительным стрессом от ракетных обстрелов. В: Fortificarea sănătății angajaților prin suprimarea stresului organizațional. Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, 20 decembrie, 2013. Bălți: S.n., Tipografia din Bălți, 2014, p. 7-14.
4. Болбочану А., Остроброд А. Психологическая коррекция нарушений коммуникации в семьях, находящихся в длительном стрессе от ракетных обстрелов В: Eficientizarea învățământului – vector al politicilor educaționale moderne. Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 11-12 decembrie, 2014, Partea II. Coord. șt.: L. Pogolșa, N. Bucun. Chișinău: IȘE, 2014 (Tipogr. „Cavaioli”), p. 146-152.
5. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей. Москва: Академический проект, 2004. 232 с.
6. Дмитриева Е.И. Метод фокус-групп: проблемы подготовки, проведения, анализа. В: Социологические исследования, 1999, № 8, с. 133-138.
7. Евдокимов В. Ракетный обстрел как новая форма терроризма. В: Защита и безопасность, 2008, № 3.
8. Остроброд А. Как помочь себе справиться с последствиями стресса, вызванного ракетными обстрелами. Тель-Авив: Илекниф, 2009. 44 с.
9. Остроброд А. Психологическая помощь населению, находящемуся в зоне ракетных обстрелов. В: Univers pedagogic, 2014, № 2, p. 23-29.
10. Остроброд А. Травма и её лечение. Тель-Авив: Издательство Наталь, 2011. 50 с. (*на иврите*).
11. Остроброд А. Оказание психологической помощи семье, состоящей из нескольких поколений и проживающей длительное время в зоне ракетных обстрелов. 2008. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kxt8qJ_Kpq0J:www.natal.org.il/%3FCategoryID%3D220%26ArticleID%3D588%26Page%3D1+%&cd=2&hl=iw&ct=clnk&gl=il (*на иврите*) (vizitat 25.03.2013).
12. Остроброд А. Социально-психологический тренинг по коррекции нарушений коммуникации в семьях, находящихся в длительном стрессе от ракетных обстрелов. In: Revista Psihologie, pedagogie specială, asistență socială, 2015, nr. 3-4, p. 35-47.
13. Пермогорская Е.М. Семейные отношения и травматический опыт у сотрудников органов внутренних дел. Автореферат дис. канд. психол. наук. Москва, 2011. 28 с.
14. Baker A.M., Shalhoub-Kevorkian N. The effects of political and military trauma on children: The Palestinian case. In: Clinical Psychology Review, 1999, № 19(8), p. 935-950.

15. Ben-David A., Lavee Y. Families in the sealed room: Interaction patterns during missile attacks in the Gulf War. In: *Society and Welfare*, 1993, №13, p. 287-299.
16. Byrne C., Riggs D. The cycle of trauma: Relationship aggression in male Vietnam veterans with symptoms of posttraumatic stress disorder. In: *Violence and Victims*, 1996, № 11, p. 213-225.
17. Carroll E., Rueger D., Foy D., Donahoe C. Vietnam combat veterans with posttraumatic stress disorder: Analysis of marital and cohabitating adjustment. In: *Journal of Abnormal Psychology*, 1985, № 94, p. 329-337.
18. Farhood, L. F. The impact of high and low stress on the health of Lebanese families. *Research & Theory for Nursing Practice*, 2004, 18 (2/3), p. 197-212
19. Goodwin R., Willson M., Gaines S. et al. Terror threat perception and its consequences in contemporary Britain. In: *British Journal of Psychology*, 2005, № 96, p. 389-406.
20. Hinojosa R., Hinojosa M., Hognas R. Problems with veteran-family communication during operation. In: *Military Medicine*, 2012, № 177, p. 191-197.
21. Jordan B., Marmar C., Fairbank J., et al. Problems in families of male Vietnam Veterans with posttraumatic stress disorder. In: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1992, № 60, p. 916-926.
22. Lowe S., Rhodes J., Scogilo A. Changes in marital and partner relationships in the aftermath of hurricane Katrina: an analysis with low-income women. In: *Psychology Women Q*, 2012, № 36 (3), p. 286-300.
23. Orcutt H., King L., King D. Male-perpetrated violence among Vietnam veteran couples: Relationships with veteran's early life characteristics, trauma history, and PTSD symptomatology. In: *Trauma Stress*, 2003, № 16, p. 381-391
24. Riggs D., Byrne C., Weathers F., Litz B. The quality of the intimate relationships of male Vietnam veterans: Problems associated with posttraumatic stress disorder. In: *Journal of Traumatic Stress*, 1998, № 11, p. 87-101.
25. Ruscio A., Weathers F., King L. et al. Male war-zone veterans' perceived relationships with their children: The importance of emotional numbing. In: *Journal of Traumatic Stress*, 2002, № 15, p. 351-357.
26. Smith P., Perrin S., Yule W. et al. War exposure among children from Bosnia-Herzegovina: Psychological adjustment in a community sample. In: *Trauma Stress*, 2002, № 15, p. 147-157.
27. Thabet A. A., Abu Tawahina A., El Sarraj E. et al. Exposure to war trauma and PTSD among parents and children in the Gaza strip. In: *European Child and Adolescent Psychiatry*, 2008, № 17, p. 191-199.

АННОТАЦИЯ

Остроброд Александр. Нарушения коммуникации в семьях, длительное время проживающих в районах ракетных обстрелов в Израиле.

Диссертация на соискание степени доктора психологии, Кишинэу, 2016

Структура диссертации: аннотации, введение, 3 главы, выводы и рекомендации, библиография из 232 названий, 13 приложений, 122 страниц основного текста, 15 рисунков и 14 таблиц. Результаты исследования опубликованы в 8 научных работах.

Ключевые слова: коммуникация, семья, члены семьи, длительный стресс, конфликтные ситуации, чрезвычайные ситуации, посттравматическое стрессовое расстройство, нарушения коммуникации, трехфакторная модель нарушения коммуникации, коррекция нарушений коммуникации.

Область исследований: Социальная психология.

Цель работы: исследование особенностей нарушения общения в семьях, проживающих длительное время в зоне ракетных обстрелов в Израиле, а также разработка и проверка эффективности тренинга по психологической коррекции таких нарушений.

Задачи исследования: Провести анализ существующих в научной литературе подходов к исследованию нарушений коммуникации в семьях длительное время проживающих в зоне ракетных обстрелов и методов её коррекции; выяснить особенности общения в данных семьях; разработать модель нарушения коммуникации; разработать методологию формирующего эксперимента и провести его с целью определения эффективности разработанного тренинга общения; выработать выводы и рекомендации.

Научная новизна. Впервые было проведено исследование коммуникации в семьях, проживающих длительное время в зоне обстрела ракетами; изучены в реальных условиях, характеристики общения в этих семьях; выявлены долговременные нарушения коммуникации и причины их вызывающие; построена трехфакторная модель нарушения коммуникации; получены данные, подтверждающие более высокую степень нарушения коммуникации в этих семьях, сравнительно с семьями, не подвергающимися обстрелам; предложена методика для улучшения коммуникации в семьях данной категории. В работе получены новые экспериментальные данные в рамках коммуникативного и поведенческого семейного подхода.

Важная решенная научная проблема состоит в выявлении специфических нарушений коммуникации в семьях, проживающих в зоне ракетных атак, что позволило разработать специальную программу СПТ, основанную на трехфакторной модели коммуникации, применении которой привело к улучшению коммуникации в исследуемой категории семей.

Теоретическая значимость работы состоит в развитии представлений о нарушении коммуникации в семье; создана трехфакторная модель нарушений семейной коммуникации. Основные выводы и положения диссертационного исследования имеют большую значимость для специалистов в области социальной психологии. **Практическая значимость** работы состоит в выявлении причин и характера нарушений коммуникации в изучаемых семьях и разработки специальной технологии по общению для таких семей, что позволит оказывать им более эффективную психологическую помощь. Внедрение научных результатов. На основе полученных в исследовании данных и разработанной нами технологии на базе организации NATAL в рамках проекта „Экстренная помощь семьям, пострадавшим от ракетных обстрелов” успешно осуществлялась работа по коррекции коммуникации в данных семьях.

ADNOTARE

Ostrobrod Alexandru. Dificultățile comunicării în familiile din zonele supuse timp îndelungat atacurilor aeriene în Israel. Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2016

Structura tezei: Teza se constituie din introducere, trei capitole, concluzii generale, recomandări, bibliografie – 232 surse, anexe - 13. Volumul de bază a tezei este de 122 pagini. Lucrarea conține 15 figuri și 14 tabele. Rezultatele obținute sunt publicate în 8 lucrări științifice.

Cuvintele-cheie: comunicare, relații interpersonale, familie, membrii familiei, situații de conflict, situații excepționale, stres posttraumatic, dificultăți ale comunicării, modelul trifactorial al comunicării, corecția dificultăților de comunicare.

Domeniul de cercetare: Psihologia Socială

Scopul lucrării este de a determina dificultățile comunicării în familiile care trăiesc timp îndelungat în zonele supuse atacurilor de rachete în Israel și a elabora și aproba un training pentru corecția psihologică a deteriorărilor stabilite.

Obiectivele investigației: Analiza informației existente în literatura științifică referitor la bazele teoretice, principiile de abordare și modelele de cercetare a deteriorărilor comunicării în familie și corecția ei; elaborarea modelului de cercetare a deteriorărilor comunicării în categoria de familii studiate și determinarea particularităților acestora în cadrul experimentului de constatare; elaborarea trainingului social-psihologic pentru corecția comunicării și aplicarea lui; generalizarea datelor obținute, elaborarea concluziilor și recomandărilor.

Noutatea și originalitatea științifică. Pentru prima dată au fost studiate deteriorărilor comunicării în familiile din raioanele supuse timp îndelungat atacurilor aeriene; caracteristicile relațiilor interpersonale și a interacțiunilor între membrii familiilor: au fost cercetate în condiții reale și au fost constatate, clasificate și prezentate felurile de deteriorare stabile în timp ale comunicării și cauzele care le provoacă; este elaborat modelul trifactorial al deteriorării comunicării, sunt obținute date ce confirmă gradul înalt de deteriorare a comunicării în familiile din zonele supuse atacurilor cu rachete în comparație cu familiile ce nu suferă de astfel de atacuri. A fost elaborat și validat trainingul social-psihologic special pentru optimizarea comunicării în familiile studiate.

Problema științifică importantă soluționată. A fost stabilit gradul înalt al deteriorării comunicării în familiile supuse timp îndelungat atacurilor aeriene și elaborat modelul trifactorial pentru analiza acestora, ceea ce a permis crearea unei tehnologii psihosociale speciale, aplicarea căreia conduce spre îmbunătățirea comunicării în cazurile vizate.

Semnificația teoretică a lucrării rezidă în dezvoltarea reprezentărilor despre deteriorarea comunicării în familie, în special, cele supuse timp îndelungat atacurilor aeriene - este propus modelul trifactorial pentru analiza problemelor de comunicare intrafamilială. Concluziile elaborate, tezele principale ale cercetării realizate au valoare deosebită pentru specialiștii din domeniul psihologiei sociale.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în determinarea cauzelor și a caracterului dificultăților de comunicare în familiile care se află sub influența de lungă durată a atacurilor de rachete și elaborarea unui training social psihologic pentru aceste familii, care permite acordarea unui ajutor psihologic de eficacitate înaltă.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele cercetării stau la baza activității centrului NATAL (Centrul Israelian de ajutor psihologic victimelor conflictului arabo-israelian) pentru corecția cu succes a dificultăților de comunicare în familiile în cauză – în cadrul proiectului „Ajutor urgent familiilor care au fost supuse atacurilor de rachete”.

ANNOTATION

Ostrobrod Alexander. Communication Damages in the families living long time in air attacks areas in Israel. Dissertation in Social Psychology. Chişinău, 2016.

The structure of the thesis: Dissertation contains introduction, three chapters, conclusion, recommendations, bibliography (232 titles), and 13 annexes. The thesis contains 122 pages, 15 pictures and 14 tables. The results of the investigation have been published in 8 scientific works.

Key words: air rocket attacks, communication, interpersonal relations, family, long time stress; conflict situation, exceptional situation, communication damages, posttraumatic stress, communication damages three-factorial model, communication damages psychotherapy.

The investigation field: Social Psychology.

The purpose of the scientific work is to finding disorders of communication in families, living a long time in the area of rocket attacks in Israel, as well as to develop and test the effectiveness of the training for psychological correction of such damages.

The goals of the investigation: To analyse the existing scientific information about theoretical bases, models and approaches of communication disorders in families of long-term residents in the area of rocket attacks and methods of its correction; clarify the features of communication in these families; develop a model of communication disorders; develop a methodology for the formative experiment on the basis of the model we created and determine the effectiveness of the developed training by the communication; summarize the findings, elaborate conclusions and recommendations.

The important scientific problem solved consists in determining the communication disorders in families long time exposed to periodical airstrikes and was created the three-factorial model of communication disorders; based on this model was created a special psychosocial technology; its application is leading to improved communication in the concerned families.

Scientific novelty. For the first time was conducted a study of communication in the families living for a long time in the area of a rocket attacks; was determined the characteristics and features of the relationship and interactions between the members of these families in the life conditions; there are identified and presented long-term disorders in communication and their causes in studied families; was built three-factorial model of communication disorders. Was found experimental evidences for a high degree of communication disorders in families living in the named area, compared with families that do not suffer such a bombardment; also provides a method of socio-psychological training designed to improve communication within families living in the area for a periodical rocket attack. The thesis presents new experimental data in the framework of communicative and behavioral family approach.

Theoretical significance of the dissertation persist in the further development of representations about the communication disorders in the family, especially those exposed to long airstrikes and proposed three-factorial model of intra-family communication difficulties. The drawn conclusions and the key findings of conducted research have significance for specialists in social psychology.

Practical value of the thesis: was determined the causes and nature of communication difficulties in families who are living under the influence of long-standing territorial missile attacks and developing the special technology that allows for a highly effective psychological help.

Implementation of scientific results. The research underlying on the basis of the Centre's NATAL (Israeli Centre of psychological help to people exposed Arab-Israeli conflict) activity.

Within the project „Emergency aid to families who have been suffered of rocket attacks” was successfully provided psychotherapy of communication for the families concerned.

OSTROBROD ALEXANDRU

**DIFICULTĂȚILE COMUNICĂRII ÎN FAMILIILE DIN
ZONELE SUPUSE TIMP ÎNDELUNGAT
ATACURILOR AERIENE ÎN ISRAEL**

511.03 – PSIHLOGIE SOCIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

Aprobat spre tipar: 09.03.2016

Formatul hârtiei A4

Hârtie offset. Tipar digital.

Tiraj 50 ex

Comanda nr. 248

Tipar executat de *Centrul de Resurse Didactice*

„CAVAIOLI” SRL,

str. Doina 104, MD 2059, Republica Moldova

tel. 079527202